

תוצרת הארץ:

ניצול שטח פלסטיני לטיפול

בפסולת ישראלית

בצלם
BTSELEM

דצמבר 2017

מחקר וכתובה : אדם אלוני

עריכה לשונית : אריאל הנדל

דו"ח זה נתמך במענק מארגון דיאקוניה. Diakonia

ISBN 978-965-7613-30-6

תוכן העניינים

4 ..... מבוא

6 ..... מחזור פסולת בגדה המערבית

10 ..... החקיקה העוסקת במחזור פסולת

13 ..... מסקנות

נספח:

15 ..... מתקנים ישראלים לטיפול בפסולת בגדה המערבית (לרבות השטחים שסופחו לגבולותיה המוניציפליים של ירושלים) ....

מבוא

פערי כוח בין אוכלוסיות הם מהגורמים העיקריים המכתיבים מי ייהנה מגישה נרחבת למשאבים ומי יסבול מחשיפה מוגברת לפסולת ולחומרים מסוכנים.¹ ככל שמדינה מפותחת יותר – פועל יוצא של צמיחה כלכלית, גלובליזציה, עיור וכדומה – כך גדלים בה הן שיעור צריכת המשאבים והן שיעור ייצור הפסולת לנפש.

ישראל, כמדינה מפותחת החברה בארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי (OECD), משתמשת בכמות גדולה של משאבים לנפש ומייצרת פסולת בהתאם. טביעת הרגל האקולוגית לנפש בישראל – שזהו מדד של שטח האדמה וכמות המים הנדרשים על מנת לספק את המשאבים הנצרכים ולקלוט את חומרי הפסולת של אוכלוסייה – גדולה פי שלושה מטביעת הרגל האקולוגית לנפש במצרים ובירדן.²

ככל שגדלה כמות הפסולת בעולם, כך הלכו והתעצמו השפעותיה השליליות על איכות הסביבה ועל בריאות הציבור. במטרה למתן השפעות אלה, התבססה במהלך השנים העדפה בקרב מומחים לטיפול בפסולת ובחומרים מסוכנים (מחזור או השבה לאנרגיה) על פני סילוקם (השלכה או הטמנה).³

על אף שטיפול בפסולת עדיף על פני סילוקה, הרי שגם הטיפול בה הוא פעילות תעשייתית מזהמת. לחלק ניכר מהתהליכים לטיפול בפסולת, בעיקר בפסולת מסוכנת, קיים פוטנציאל ליצירת מפגעים בריאותיים וזיהום סביבתי. אלה כוללים, בין היתר, פגיעה בשטחים פתוחים, זיהום מים, אוויר וקרקע, מטרדי רעש ואבק, מפגעים חזותיים ומפגעי מזיקים.

במטרה לצמצם את נזקיהם של מפעלי הטיפול בפסולת, נקבעו בעולם הגבלות שונות על הקמתם. ואולם, הגבלות אלה אינן אחידות והפערים בין מדינות מפותחות למדינות מתפתחות באים לידי ביטוי גם כאן: בעוד מדינות מפותחות מטילות שורה ארוכה ויקרה של חובות על בעלי מפעלים לטיפול בפסולת הפועלים בשטחן, מדינות מתפתחות – המתמודדות עם אילוצים מביניים, כלכליים ותשתיתיים – מתקשות לקבוע את אותם סטנדרטים סביבתיים מחמירים, וגם אם קבעו כאלה הן מתקשות לאכוף אותם.

מעבר לכך: גם במקומות שבהם מתוכננים לקום מפעלי טיפול בפסולת, הקמתם נתקלת לא פעם בהתנגדות מצד תושבים הגרים בסמוך להם בשל המפגעים הכרוכים בפעולתם. האפקטיביות של התנגדות זו גוברת ככל שלרשות האוכלוסייה המקומית עומדים משאבים כלכליים ופוליטיים היכולים להשפיע על העברת המפעל הרחק מהם.

ישראל, בדומה למדינות אחרות בעולם, מקיימת מערך לטיפול בפסולת. ההתנגדות מבית למתקני טיפול מקומיים, נוסף לעלויות הטיפול הגבוהות שנובעות מרגולציה סביבתית מחמירה ולהגבלות בינלאומיות על יצוא של פסולת, עודדו את ישראל לחפש "אזורי הקרבה"⁴ שבהם ניתן יהיה להקים מפעלים לטיפול בפסולת.

אזורים כאלה מצאה המדינה בגדה המערבית. תוך ניצול מעמדה כמדינה הכובשת – וניצול העובדה שהתושבים הפלסטינים אינם שותפים כלל לתהליך קבלת ההחלטות, וממילא גם אינם יכולים להתנגד להן – קבעה ישראל רגולציה סביבתית פחותה באזורי התעשייה של ההתנחלויות והציעה תמריצים כלכליים כמו הטבות מס וסובסידיות ממשלתיות. בשל מדיניות זו, כיום משתלם יותר להקים מפעלים לטיפול בפסולת בשטח הגדה המערבית מאשר בישראל שבגבולות הקו הירוק.

סוגי הפסולת שישראל מעבירה לגדה כוללים בוצת שפכים, פסולת רפואית זיהומית, שמנים משומשים, מְמָסִים, מתכות, פסולת אלקטרונית, סוללות ועוד. כל אלה הם תוצרי לוואי עירוניים ותעשייתיים שישראל מייצרת בתוך שטחה שלה. פסולת זו מורכבת ממגוון רחב של חומרים בלתי רצויים, אשר מציבים סיכונים ממשיים לאנשים החיים בסביבתם ולמשאבי הטבע.

¹ Collin, R.W., *Environmental equity: a law and planning approach to environmental racism*. Virginia Environmental Law Journal 11, 495-546. 1992.

² לנתונים ופרטים נוספים ר' אתר Global Footprint Network

http://www.footprintnetwork.org/content/documents/ecological_footprint_nations/ecological.html

³ ההנחיות בדבר פסולת שפרסם האיחוד האירופי בשנת 2008 הן מהמנגנונים המרכזיים כיום להסדרת התחום. הנחיות אלה קובעות, בין השאר, היררכיה של טיפול בפסולת הכוללת חמישה שלבים: (1) מניעה והפחתה במקור; (2) הכנה לשימוש חוזר; (3) מחזור; (4) השבה לאנרגיה; ו- (5) סילוק. ר' אתר הנציבות האירופית: <http://ec.europa.eu/environment/waste/framework>

⁴ אזור הקרבה (sacrifice zone) הינו אזור גאוגרפי שנפגע באופן בלתי הפיך כתוצאה מנוק סביבתי או הזנחה כלכלית.

המדיניות הסביבתית שמיישמת ישראל בגדה – ובכלל זה הקמת מפעלים מזהמים לטיפול בפסולת – היא חלק בלתי נפרד ממדיניות הנישול והסיפוח שהיא משליטה בשטחים מזה חמישים שנה. ישראל מנצלת את שטח הגדה לצרכיה שלה, תוך התעלמות כמעט מוחלטת מצורכי הפלסטינים – ותוך פגיעה בהם ובסביבתם.

חלקו הראשון של הדו"ח יעסוק בחמישה מתקנים למחזור פסולת שהוקמו בשטח הגדה, בעידוד המדינה ובתמיכתה – ארבעה מהם עוסקים בטיפול בפסולת מסוכנת. החלק השני יראה כיצד מצליחה ישראל להתחמק מחובותיה, תוך יצירת מסגרת משפטית חלופית לזו שמחייבת אותה בתוך גבולות ישראל.

מחזור פסולת בגדה המערבית

מבדיקה שערך בצלם עולה כי בגדה המערבית פועלים לפחות 15 מתקנים לטיפול בפסולת, שרובה מיוצרת בישראל;⁵ שישה מתוכם עוסקים בטיפול בפסולת מסוכנת, אשר מחייבת טיפול והסדרה מיוחדים בגין הסיכונים הגלומים בה – לרבות רעילות, מוטוגניות (גורמים מסרטנים), זיהום, דליקות ונפיצות.⁶

בישראל מיוצרים מדי שנה כ-350,000 טון פסולת מסוכנת. כ-60% מתוכם הם פסולת אורגנית, הכוללת מומסים משומשים, שמנים וחומרים אחרים; כ-10% הם פסולת המכילה מתכות, בעיקר עופרת מתעשיית המצברים, אך גם אלומיניום, נחושת, סוללות ליתיום, אבץ, כסף ועוד; השאר מורכב מאריזות חומרים מסוכנים, מקרקעות מזוהמות ומשפכי תעשייה. הפסולת המסוכנת נוצרת כמעט בכל ענפי התעשייה: כימיה, פרמצבטיקה, חומרי גלם לחקלאות, תעשייה עתירת ידע, מתכות, תעשייה צבאית, ייצור דלקים ושמנים, ייצור צבעים ועוד. פסולת מסוכנת נוספת נוצרת במתקנים רפואיים, בחקלאות, במוסכים ועוד.⁷

רובו המכריע של המידע בנוגע לכמויות הפסולת שמטופלות בגדה, להרכבה ולתוצאות הטיפול בה אינו גלוי. בקשות מידע ששלח בצלם למשרד להגנת הסביבה ולמנהל האזרחי בנושאים אלה לא נענו עד לכתיבת דו"ח זה, וכך גם שאילתה שהגיש חבר הכנסת דב חנין לשר להגנת הסביבה במרס 2017.⁸

בצלם בחן ארבעה מתקנים בתוך שטח הגדה המטפלים בפסולת ובחומרים מסוכנים שרובם הגדול נוצר בישראל, ומתקן נוסף שעוסק בטיפול בבוצת שפכים. הממצאים שיובאו להלן מתבססים על המידע הקיים בנוגע לסוגי הפסולת המועברים לאותם מתקנים והסיכונים הפוטנציאליים העלולים לנבוע מפעילותם.

בוצת שפכים: קומפוסט אור בע"מ – צפון בקעת הירדן

אתר "קומפוסט אור" שבצפון בקעת הירדן (בין ההתנחלויות משואה ויפית) הוא המפעל הגדול ביותר לטיפול בבוצת שפכים שנוצרת בישראל – וחלק ממקבץ מתקנים העוסקים בטיפול ובהטמנת סוגים שונים של פסולת ישראלית.⁹

בוצה היא חומר אורגני מוצק, שמקורו בצואת אדם השוקעת באגני המכונים לטיהור שפכים. על פי המשרד להגנת הסביבה, "הבוצה היא פסולת עם פוטנציאל גבוה לפגיעה סביבתית, אולם בשימוש נכון היא יכולה להפוך למשאב".¹⁰ ואכן, על פי נתוני המשרד להגנת הסביבה לשנת 2015, חלק משמעותי מהבוצה שנוצרה בישראל – 65% (כ-387,000 טון) – שימש לייצור דשן ונוצל לשימוש חקלאי. 32% הוזרמו לים ו-3% הוטמנו.¹¹

לפי המשרד, כ-60% מתוך כלל הבוצה שהפכה לדשן באותה שנה (225,321 טון) טופלה במתקן "קומפוסט אור".¹² הבוצה שקולט המתקן מגיעה אליו מ-25 מתקני טיהור שפכים עירוניים ברחבי ישראל – ובהם אילת, באר שבע, ירושלים, הרצליה, חיפה וכרמיאל – וכן מההתנחלות אריאל.¹³ פרט ל"קומפוסט אור" פועלים עוד כמה מתקנים קטנים בשטח ישראל וברמת הגולן, אך כל אחד מהם מטפל בעשרות אלפי טונות בוצה בשנה בלבד.

בעבר פעלו שני מתקנים נוספים בתוך שטח ישראל: מתקן "דלילה" בצומת ראם ומתקן "בר עידן" בצומת פלוגות. ואולם מחאתם של תושבי המועצות האזוריות, שסבלו ממפגעי הריח הקשים שגרמו המפעלים, הובילה בסופו של

⁵ לרשימה המלאה ר' נספח.

⁶ הקריטריון המרכזי הקובע אם פסולת תיחשב כמסוכנת הוא האם יש לה לפחות אחת מתכונות הסיכון שהוגדרו במסגרת הדירקטיבה האירופית לפסולות 2006/12. להרחבה בנושא ר' אתר המשרד להגנת הסביבה, פסולת חומרים מסוכנים – הגדרה: <http://www.sviva.gov.il/subjectsEnv/HazardousMaterials/Waste/Pages/default.aspx>.

⁷ המידע המובא בפסקה זו לקוח מתוך: המשרד להגנת הסביבה, דו"ח תמונת מצב - טיפול בפסולת מסוכנת בישראל שנת 2015, אפריל 2016 (להלן: תמונת מצב).

⁸ מכתב בקשת מידע מבצלם ליחידת פניות הציבור וחופש המידע, המשרד להגנת הסביבה, 12.2.17; שאילתה מחבר הכנסת דב חנין לשר להגנת הסביבה, 7.3.2017; מכתב הארכת טיפול ב-30 יום נוספים מיחידת פניות הציבור וחוק חופש המידע, המשרד להגנת הסביבה לבצלם, 15.3.2017; מכתב הארכת טיפול ב-60 יום נוספים ממנכ"ל המשרד להגנת הסביבה לבצלם, 19.4.2017.

⁹ במקבץ זה נמצא המתקן הגדול מבין כל מתקני הפסולת הישראלים בשטחים – אתר ההטמנה "טובלן" – הקולט פסולת מיישובים ישראלים ברחבי ישראל ומההתנחלויות.

¹⁰ ר' אתר המשרד להגנת הסביבה: <http://www.sviva.gov.il/subjectsEnv/Wastewater/Sludge/Pages/default.aspx>.

¹¹ המשרד להג"ס, סילוק בוצת מט"שים עירוניים – 2015, יולי 2016.

¹² ש.ם.

¹³ ש.ם.

דבר לסגירתם בשנים 2013 ו-2014, בהתאמה. הבודה שטופלה בהם עד אז הועברה לטיפול במתקן "קומפוסט אור". הקומפוסט המיוצר במפעל נמכר לחקלאים בישראל ובהתנחלויות.¹⁴

בוצת שפכים אינה מסווגת כפסולת חומרים מסוכנים, ואולם מפגעי ריח קשים הם חלק בלתי נפרד מפעילות האתר. בנוסף, בהפעלתו קיים פוטנציאל לתקלות שעלולות לגרום לזיהום קרקע, מים ואוויר, למשיכת מזיקים, לשריפות ולהפצת פתוגנים (מחוללי מחלות).¹⁵

פסולת רפואית: אקו מדיקל בע"מ – אזור התעשייה מעלה אפרים

מפעל אקו מדיקל, השוכן באזור התעשייה מעלה אפרים (כעשרה ק"מ ממערב לאתר קומפוסט אור), מטפל בפסולת רפואית זיהומית וביולוגית שמקורה בבתי חולים ובמעבדות רפואיות ברחבי ישראל. על פי בעלת המפעל – חברת טביב – אקו מדיקל הוא המתקן הגדול ביותר בארץ לטיפול בפסולת רפואית.¹⁶ על פי הנתונים שפורסמו, המפעל מטפל בכ-3,300 טון פסולת רפואית זיהומית וביולוגית בשנה.¹⁷

סוגי הפסולת הרפואית הזיהומית והביולוגית הנוצרים במוסדות רפואיים ובמעבדות כוללים פסולת מזוהמת בדם ובנוזלי גוף אחרים (למשל מדגימות אבחון מושלכות), מלאי של חומרים זיהומיים ומדבקים מעבודות מעבדה (כמו פסולת מנתיחות לאחר המוות ומחיות מעבדה נגועות), פסולת מחוללים במחלקות בידוד ומציד שבא במגע איתם (מטליות, תחבושות ומכשירים רפואיים חד פעמיים משומשים) ועוד.

לפי ארגון הבריאות העולמי, פסולת זו מכילה מיקרואורגניזמים שעלולים להזיק לציבור הרחב, ובכל טיפול בה קיים סיכון פוטנציאלי להתפשטות של מיקרואורגניזמים עמידים לתרופות מהמתקן לסביבתו. סיכונים ספציפיים יותר עלולים לכלול הרעלה וזיהום באמצעות שחרור של מוצרים פרמצבטיים, ובפרט אנטיביוטיקה ותכשירים מסרטנים.¹⁸

סכנות אלה חמורות עוד יותר בישראל ובגדה, שכן החוקים הנוגעים לטיפול בפסולת רפואית אינם נותנים מענה רציני ומקיף לכל מגוון הסיכונים ולכל סוגי הפסולת, בניגוד למקובל במדינות מפותחות בעולם.¹⁹

פסולת מְמָסִים: מ.ט.א. טכנולוגיות מחזור בע"מ – אזור התעשייה מישור אדומים

פסולת מְמָסִים נוצרת בתחומי תעשייה רבים. העיקריים שבהם הם תעשיית הפרמצבטיקה והכימיה – בתהליכי הפרדת פאזות, ייצור צבעים, דבקים וחומרי איטום – וכן בתעשיות הדפוס והצביעה.²⁰

בישראל נוצרים מדי שנה כ-50,000 טון פסולת ממסים, שהם כ-15% מכלל הפסולת המסוכנת הנוצרת בישראל. כ-40% מפסולת זו ממוחזרת בחמישה מפעלים – ובהם מ.ט.א.. שאר פסולת הממסים אינה

¹⁴ קומפוסט אור בע"מ, קומפוסט פרימיום של חברת קומפוסט אור בע"מ: שימושים ותמונות מן השטח בחקלאות המודרנית, 18.5.2014. <https://www.slideshare.net/YosefEyalBenevet/1-34818593>.

¹⁵ ר' אתר המשרד להגנת הסביבה: <http://www.sviva.gov.il/subjectsEnv/Wastewater/Sludge/Pages/default.aspx>.

המשרד להגנת הסביבה, הנחיות להקמה ולתפעול מתקני קומפוסטציה, דצמבר 2000, עמ' 2-1. <http://tabib.co.il/?CategoryID=325>.

¹⁶ ר' אתר חברת טביב: http://enviosh.org.il/page_s/80.

¹⁷ ר' אתר ארגון הבריאות העולמי: http://www.who.int/topics/medical_waste/en.

¹⁸ המסגרת המשפטית המחייבת היא פקודת בריאות העם והתקנות שהותקנו מכוחה, אשר חלות הן בישראל והן בגדה. בהצעת החוק לתיקון פקודת בריאות העם שהונחה על שולחן הכנסת במאי 2015 מובהר כי המסגרת הקיימת אינה מתייחסת כלל לפסולת הרפואית ואינה מתמודדת עם הסיכונים הגלומים בה. ר' אתר כנסת פתוחה: <https://okneset.org/bill/5826>.

²⁰ חן הרצוג, מדיניות ניהול פסולת מסוכנת בישראל: כרך א', הוכן עבור המשרד להגנת הסביבה (טייטה לדיון פנימי), 29.6.2015. http://mof.gov.il/pcc/articles/documents/publish_18062016-dangerousgarbagepolicy.pdf (להלן: מדיניות ניהול פסולת מסוכנת בישראל).

ממוחזרת אלא מושבת לאנרגיה במשרפת אקוסול שברמת חובב או בכבשני המלט של מפעל נשר. אחוזים בודדים מיוצאים לטיפול בחו"ל.²¹

כל חמשת המפעלים קיבלו במהלך השנתיים האחרונות מהמשרד להגנת הסביבה "אישורי מנהל רוחביים" לטיפול בפסולת ממסים.²² אישורים אלה פוטרים יצרנים המבקשים להעביר פסולת ממסים למתקני הטיפול מהצורך לבקש אישור פרטני עבור כל העברה, והם אינם מגבילים את כמות ההעברה המותרת.²³

מפעל מ.ט.א מייצר מפסולת הממסים מוצרים חדשים – בעיקר ממסים באיכות זהה או פחותה לעומת הממס המקורי – באמצעות תהליך זיקוק הכרוך בפליטות מזהמים לאוויר.²⁴ הטיפול בפסולת הממסים יוצר מזהמים אורגניים, שזהותם תלויה בסקטור ובתהליכי הזיקוק. בין המזהמים הדומיננטיים ניתן למצוא חומרי הדברה, חומרים פעילים מתעשיית התרופות ושאריות צבע. פסולת זו מסוכנת לסביבה ולבני אדם שכן הממס עצמו הינו דליק ולעתים רעיל – והוא מכיל חומרים פעילים נוספים, כגון חומרי הדברה, שאריות תרופות והורמונים.²⁵

נוסף על סיכונים אלה, עלולות להתרחש תקריות בזמן שינוע פסולת הממסים לאתר הטיפול. על פי דו"ח מבקר המדינה בנוגע לאירועים סביבתיים המסכנים את האדם והסביבה: "תאונת דרכים או תקלה אחרת בזמן הובלת החומרים המסוכנים [...] עלולות לגרום לאבדות בנפש, לסיכון בריאותי חמור לאוכלוסייה ולזיהום סביבתי רחב". ביקורת שערך המבקר העלתה כי המשרד להגנת הסביבה ומשרד התחבורה כמעט שאינם מבצעים פעולות פיקוח על מובילי חומרים מסוכנים, וכי מצב זה מגביר את הסיכון להתרחשות אירועים סביבתיים – כמו שפך, דליפה, פיצוץ, דליקה או התאדות – שלהם פוטנציאל גבוה לפגיעה חמורה באדם ובסביבה.²⁶

פסולת שמנים: גרין אויל אנרגיה בע"מ – אזור התעשייה אריאל-מערב

פסולת שמנים – המוגדרת אף היא כפסולת מסוכנת – נוצרת במפעלים ובמוסכים הפועלים ברחבי ישראל ובהתנחלויות. המקורות העיקריים לפסולת השמנים הם תעשיית עיבוד המתכות (במיוחד בעיבוד שבבי, שבו נעשה שימוש רב בשמני סיכה ובאמולסיות כנוזלי קירור) והחלפת שמני מנוע בכלי רכב, כלי שיט וכלי טיס. פסולת נוספת נוצרת כתוצאה מהחלפת שמני סיכה בפעולות אחזקה של מערכות הידראוליות ואחרות במפעלים שונים.²⁷

מתקני טיפול ישראלים ממחזרים כ-12,500 טון פסולת שמנים משומשים מידי שנה. מפעל גרין אויל, הממוקם באזור התעשייה אריאל-מערב, הוא אחד משלושת המתקנים המרכזיים למחזור פסולת מסוג זה.²⁸ על פי

²¹ תמונת מצב, לעיל הערה 7.

²² ר' אתר המשרד להג"ס, אישור מנהל רוחבי ליצרני פסולת מסוכנת להעברת פסולת מסוכנת:

<http://www.sviva.gov.il/subjectsEnv/HazardousMaterials/Waste/Pages/Hazardous-Material-Waste-permits.aspx#GovXParagraphTitle1>

²³ להרחבה בנושא אישורי מנהל רוחביים ר' עמ' 12.

²⁴ תמונת מצב, לעיל הערה 7; מדיניות ניהול פסולת מסוכנת בישראל, עמ' 144, לעיל הערה 20.

²⁵ מדיניות ניהול פסולת מסוכנת בישראל, לעיל הערה 20.

²⁶ למידע המובא בפסקה זו ולהרחבה ר' דו"ח מבקר המדינה 66ג, המשרד להגנת הסביבה - אירועים סביבתיים המסכנים את האדם והסביבה - מניעה וטיפול, 24.5.2016, עמ' 777-783.

²⁷ מדיניות ניהול פסולת מסוכנת בישראל, לעיל הערה 20.

²⁸ תמונת מצב, לעיל הערה 7.

איגוד הערים לאיכות הסביבה שומרון, שגרין אויל פועל בתחומו, המפעל מטפל בכ-5,000 טון שמנים משומשים בשנה – שהם כ-40% מהשמנים הישראלים הממוחזרים.²⁹

במפעל גרין אויל עוברת פסולת השמנים תהליך זיקוק בשיטת הפיצוח התרמי, שבסופו הופך השמן לסולר, המשמש כנוזל בעירה להסקה בתעשייה. שמנים משומשים ואמולסיות מכילים מתכות כבדות ומזהמים אורגניים שמקורם בתוספים כימיים – חומרים כגון נוגדי הקצפה, נוגדי קורוזיה, דטרגנטים ועוד. ההשלכות הסביבתיות והבריאותיות הפוטנציאליות, אשר עלולות להיגרם כתוצאה מתקלות בפעילות המפעל ובתהליך שינוע הפסולת, כוללות פגיעה חמורה לטווח ארוך במקורות מיסרות, בקרקע, בחי ובצומח.³⁰

בדומה לפסולת הממסים – מעבר לסיכונים שעלולים לנבוע מפעילות המפעל – גם כאן עלולות להתרחש תקריות בעת שינוע פסולת השמנים המשומשים לאתר הטיפול.

טיפול במתכות, אלקטרוניקה וסוללות: EMS זיקוק מתכות עדינות בע"מ – אזור התעשייה שילה

מפעל EMS הוקם באזור התעשייה שילה בשנת 1989, ומאז הוא מעניק שירותי מחזור מגוונים לתעשיות הביטחון, התקשורת והאלקטרוניקה בישראל.³¹ המפעל מטפל במתכות בסיסיות (אלומיניום, נחושת וניקל), בתוצרי לוואי מתעשיית האלקטרוניקה ובפסולת מוצקה וממסים המכילים מתכות יקרות.³² EMS הוא המפעל הישראלי היחיד שקיבל אישור מנהל רוחבי לטיפול בפסולת אלקטרוניקה, ואחד מתוך שניים שקיבלו אישור רוחבי לטיפול בפסולת מתכות (המפעל השני נמצא בתוך ישראל).³³

EMS הוא גם המפעל היחיד לטיפול בתערובת סוללות משומשות שנוצרת בישראל.³⁴ ב-2012 נחקק החוק לטיפול סביבתי בצידוד חשמלי ואלקטרוני ובסוללות, ובעקבותיו הסמיך המשרד לאיכות הסביבה שני גופים – תאגיד מ.א.י. ותאגיד אקומיוניטי – לנהל את יישום החוק. שני הגופים עובדים עם חברת EMS ומעבירים אליה את כל הסוללות שמיועדות לטיפול. במפעל עוברות הסוללות טיפול מקדים כהכנה לייצוא אל מוקדים בינלאומיים המשלימים את תהליך המחזור.

בשנת 2015, עם כניסת החוק לתוקף, הועברו לטיפול של החברה 55 טון תערובת סוללות למיון וייצוא. כמות זו כמעט הכפילה את עצמה והגיעה ל-100 טון בשנת 2016, והיא צפויה לגדול עוד יותר בשנים הקרובות.³⁵ עלייה זו נובעת משיעור גדל של סוללות המופנות לטיפול (וירידה בשיעור הטמנתן באתר סילוק הפסולת הרעילה ברמת חובב).

²⁹ http://enviosh.org.il/page_s/80

³⁰ **מדיניות ניהול פסולת מסוכנת בישראל**, לעיל הערה 20.

³¹ שמואל דה-לאון, סוללות או לא להיות – מחזור סוללות בישראל, **infospot**, 6.3.2017:

http://infospot.co.il/sviva/ar/Batteries_or_not_be_Battery_Recycling_in_Israel

³² לפירוט ר' אישור מנהל רוחבי ליצרני פסולת מסוכנת – העברת פסולת מתכת לצורך טיפול ו/או הכנה לייצוא ב"א.א.ס.

EMS זיקוק מתכות עדינות בע"מ" אזור תעשייה שילה:

<http://www.sviva.gov.il/subjectsEnv/HazardousMaterials/Waste/Documents/HM-Waste-Permits/EMS.pdf>

³³ ר' אתר המשרד להג"ס, אישור מנהל רוחבי ליצרני פסולת מסוכנת להעברת פסולת מסוכנת:

<http://www.sviva.gov.il/subjectsEnv/HazardousMaterials/Waste/Pages/Hazardous-Material-Waste-permits.aspx#GovXParagraphTitle1>

³⁴ מפעל נוסף הממוקם בישראל, הקורנס מפעלי עופרת בע"מ, קיבל אישור לטפל במצברי עופרת משומשים. לאישורי המנהל הרוחביים ר': <http://www.sviva.gov.il/subjectsEnv/HazardousMaterials/Waste/Pages/Hazardous-Material-Waste-permits.aspx>

³⁵ שמואל דה-לאון, סוללות או לא להיות – מחזור סוללות בישראל, **infospot**, 6.3.2017:

http://infospot.co.il/sviva/ar/Batteries_or_not_be_Battery_Recycling_in_Israel

החקיקה העוסקת במחזור פסולת

למחזור פסולת וחומרים מסוכנים ישנם יתרונות רבים, ובהם הפחתה בצריכת חומרי גלם חדשים וצמצום היקף חומרי הפסולת שיש לטפל בהם ולסלקם. עם זאת, למערך המחזור ישנו פוטנציאל לסכן את בריאות הציבור, שכן הוא טומן בחובו סיכון לדליפות ולשריפות וכן לזיהום אוויר, קרקע ומקורות מים. לפי הסוכנות להגנת הסביבה האמריקאית (EPA):

פסולת מסוכנת אינה חדלה להיות מסוכנת רק משום שהיא מופנית לשימוש חוזר, ממוחזרת או מושבת. פעולות רבות בתהליכי מחזור פסולת מסוכנת עלולות להוות סיכון בריאותי וסביבתי משמעותי, ועליהן להיות מוסדרות בחקיקה [...] יש להתייחס לשימוש חוזר, למחזור ולהשבה כאל דרכים לניהול פסולת מסוכנת אשר, אם הן מתבצעות כראוי, יכולות למנוע מפגעים סביבתיים, להגן על המשאבים הטבעיים ולצמצם את ההסתמכות של המדינה על חומרי גלם ואנרגיה. קידום של שימוש חוזר והשבה הוא אחת ממטרות החקיקה, אך אין לתת קדימות למטרה זו על פני ניהול תקין של פסולת מסוכנת.³⁶

הפריסה המרחבית של מערך הטיפול בפסולת ובחומרים מסוכנים מכתובה את חלוקת הסיכונים: מי שנמצא קרוב למקור זיהום חשוף לסיכון יותר מאשר מי שרחוק ממנו. נוסף על כך, בניית מתקן טיפול במיקום מסוים כרוכה בדרך כלל בפגיעה כלכלית ותדמיתית – עצמית וחיצונית – באוכלוסיות הסמוכות לו. לכן אוכלוסיות חזקות ובעלות יכולת השפעה פועלות כדי להרחיק מתקנים אלה ממקום מגוריהן, כחלק מתופעה שזכתה לכינוי NIMBY (Not In My Back Yard).

בין השאר כתגובה לתופעה זו, יצרו במהלך העשורים האחרונים רוב המדינות המפותחות רגולציה סביבתית מחמירה, שנועדה למתן את הסיכון הפוטנציאלי של מחזור הפסולת. בו בזמן, רגולציה זו מייקרת משמעותית את עלויות הטיפול. כתוצאה מכך, מדינות מפותחות וחברות פרטיות החלו להעביר פסולת – לרבות פסולת מסוכנת – מאזורים עשירים לאזורים פריפריאליים ומוחלשים, שבהם חלה רגולציה סביבתית פחותה, המוזילה את עלויות הטיפול אך גורמת לרמת זיהום גבוהה יותר.

בהדרגה נוצרו סמוך לאוכלוסיות מוחלשות מאזורים פריפריאליים "אזורי הקרבה", שאליהם מופנה נתח לא פרופורציונלי של הזיהום הסביבתי. חלוקה לא שוויונית זו של הסיכונים והמטרדים הכרוכים בחשיפה לחומרים מסוכנים ולמפגעים סביבתיים הביאה להקמתה של תנועת הצדק הסביבתי (Environmental Justice). התנועה חיברה בין ערכי זכויות האדם לערכי איכות הסביבה והדגישה את חוסר הצדק שנובע מהחלוקה הבלתי שוויונית של הנזקים הסביבתיים והחברתיים.

כתוצאה מהמאבקים שניהלה תנועה זו וגורמים נוספים, נקבעו סטנדרטים בינלאומיים לניהול אחראי של הטיפול בפסולת, כגון "המזהם משלם" ו"אחריות יצרן מורחבת". סטנדרטים אלה עוסקים בעיקר במניעה של העברת סיכונים סביבתיים ובריאותיים לאוכלוסיות מוחלשות – הן ברמה הבינלאומית (העברה למדינות מתפתחות) והן ברמה המקומית (העברה לאזורים שבהם חיות אוכלוסיות עניות וקבוצות אתניות מודרות).

במסגרת זו נחתמה בשנת 1989 האמנה הבינלאומית לפיקוח על תנועות בין-גבוליות של פסולת מסוכנות וסילוקן (אמנת באזל), אשר קובעת מנגנון בינלאומי להסדרת הטיפול בפסולת ברמה הבין-מדינית. האמנה נכנסה לתוקף ב-1992 ונכון להיום אספה 188 חתימות – לרבות של האיחוד האירופי ושל הרשות הפלסטינית. ישראל אשררה את האמנה ב-1994 והיא נכנסה לתוקף ב-1995.

האמנה מגדירה כמה עקרונות לטיפול בפסולת מסוכנת ברמה הבינלאומית. ראשית, יש לצמצם את היווצרותה של פסולת מסוכנת במקור – הן מבחינת הכמות והן מבחינת רמת הרעילות שלה. שנית, כל טיפול בפסולת מסוכנת חייב להיעשות תוך שמירה על הסביבה ועל בריאות הציבור. שלישית, יש לטפל בפסולת מסוכנת סמוך ככל הניתן למקום היווצרותה ולצמצם למינימום האפשרי את העברת הפסולת בין מדינות. רביעית, העברה של פסולת מסוכנת תיעשה אך ורק למדינות אשר מסוגלות לטפל בה באופן שלא יפגע בסביבה ורק לאחר שהמדינה הקולטת את הפסולת קיבלה מידע מפורט על הפסולת והביעה את הסכמתה לכך בכתב.³⁷

הגדה המערבית היא שטח פלסטיני הכבוש בידי ישראל – ואינה חלק ממדינה עצמאית נפרדת, שיכולה לקבל החלטות מדעת בנוגע לטיפול בפסולת בתוך שטחה. במיוחד בהתחשב במציאות זו, אמנת באזל קריטית בכדי לבחון

³⁶ ר' אתר הסוכנות להגנת הסביבה: <https://www.epa.gov/hw/regulatory-exclusions-and-alternative-standards-recycling>

[materials-solid-wastes-and-hazardous](https://www.epa.gov/hw/regulatory-exclusions-and-alternative-standards-recycling). התרגום של בלם.

³⁷ ר' אתר אמנת באזל: <http://www.basel.int/TheConvention/Overview/tabid/1271/Default.aspx>.

את המדיניות הישראלית בהקשר זה, שכן היא מבהירה מהם הסטנדרטים הראויים בעיני מדינות העולם לטיפול בפסולת מסוכנת מחוץ לשטח המדינה שבה היא נוצרה.

דומה כי לשיטתה של ישראל, העברת פסולת לשטח הגדה המערבית כמוה כהעברת פסולת בתוך שטחה שלה – והיא נוהגת כאילו אמנת באזל או הוראות המשפט הבינלאומי בנוגע לחובותיה כמדינה כובשת אינן חלות עליה. באותו הזמן, ישראל מנצלת את העובדה שלמעשה אין מדובר בשטחה הריבוני והיא הותירה פערים משמעותיים בחקיקה הסביבתית בכל הנוגע למחזור פסולת בין ישראל לבין הגדה המערבית. פערים אלה, לצד הטבות נוספות המוענקות לעסקים בהתנחלויות, הופכים את מחזור הפסולת בגדה למשתלם יותר כלכלית מזה שנעשה בתוך ישראל.

הטיפול בפסולת מסוכנת בישראל שבגבולות הקו הירוק מוסדר בכמה חוקים. חוק רישוי עסקים מ-1968 והתקנות שהותקנו מכוחו מחייבים קבלת רישיון עבור עיסוק בחומרים מסוכנים ופסולת מסוכנת וקובעים את דרכי הטיפול בהם ואת חובות הדיווח. חוק החומרים המסוכנים מ-1993 מחייב כל מתקן טיפול בפסולת לקבל מהמשרד להגנת הסביבה היתר מיוחד עבור עיסוק ברעלים. מתקני טיפול מזהמים בישראל כפופים גם לשני חוקים חדשים יותר: חוק אוויר נקי משנת 2008, וחוק הגנת הסביבה (פליטות והעברות לסביבה חובות דיווח ומרשם) משנת 2012, אשר מחייב מפעלים מזהמים לתעד את ההשפעות החיצוניות שלהם על הסביבה ולדווח עליהן.³⁸

החקיקה הסביבתית בגדה – שהתקבלה על ידי ישראל מעל לראשה של האוכלוסייה הפלסטינית – שונה. הטיפול בפסולת מסוכנת בגדה המערבית מוסדר בצו בדבר ניהול מועצות מקומיות משנת 1981. צו צבאי זה מחיל על השטחים שישראל העבירה לשליטת ההתנחלויות ולאזורי התעשייה שלהן רק חלק מהחוקים הישראליים העוסקים בנושא.³⁹ בעוד חוק החומרים המסוכנים וחוק רישוי עסקים הוטמעו בצו, שני החוקים החדשים – חוק אוויר נקי וחוק הגנת הסביבה (פליטות והעברות לסביבה חובות דיווח ומרשם) – לא שולבו בו, ולכן אין הם חלים על מתקני הטיפול הישראליים בגדה.

שני הבדלים עיקריים נובעים מהפערים החקיקתיים ברגולציה שאליה כפופים מפעלים מזהמים (לרבות מתקני טיפול בפסולת) משני צדי הקו הירוק – הבדלים המעניקים למתקנים שפועלים בגדה יתרון על פני מתחריהם בישראל:

ההבדל הראשון הוא בתחום זיהום האוויר. החוק למניעת מפגעים, שהיה החוק העיקרי שהסדיר את נושא זיהום האוויר בישראל עד שנת 2008,⁴⁰ נכלל בצו בדבר ניהול מועצות מקומיות, ולפיכך חל גם על המפעלים בגדה בכל הנוגע לגרימת מפגעים סביבתיים בתחומים של זיהום אוויר, רעש וריח. חוק אוויר נקי, שקבע סטנדרטים מתקדמים יותר בתחום זיהום האוויר, החליף את ההוראות בנושא זיהום האוויר שהופיעו בחוק למניעת מפגעים, ואלו בוטלו. ואולם מאחר שחוק אוויר נקי לא הוכלל בצו הצבאי, בפועל אין בגדה המערבית שום חקיקה בתחום זיהום האוויר מאז 2008.

כך, מפעלים מזהמים שנמצאים בתוך שטח ישראל כפופים לחקיקה מתקדמת למניעת זיהום אוויר – בזמן שמפעלים מזהמים באזורי התעשייה בהתנחלויות פועלים ללא כל הגבלה. מר שוני גולדברג, מנהל מחוז ירושלים של המשרד להגנת הסביבה – אשר כולל את רוב שטח הגדה המערבית – הסביר בכנס שהתקיים באוניברסיטת אריאל ביוני 2017:

החוק למניעת מפגעים היה חוק מאוד רחב, גם מבחינת השימוש שלו בגדה, והוא עבר פגיעה קשה כשב-2008 נחקק בישראל חוק אוויר נקי. יש היום ואקום בתחום הזה, ולא ניתן לאכוף עבירות סביבתיות בתחומים של זיהום אוויר. זה נשמע אבסורד, אבל זה המצב החוקי. כבר כמעט עשור שאני לא יכול לבצע אכיפה על איכות אוויר בגדה.

הבדל זה מקל משמעותית על המפעלים הפועלים בגדה. תקנות רישוי עסקים מחייבות קבלת אישור מהמשרד להגנת הסביבה עבור כל העברה של פסולת מסוכנת למפעל טיפול לצורך הכנה לשימוש חוזר, מחזור או השבה לאנרגיה. בתקופה שבה הותקנו תקנות רישוי עסקים לא היו בישראל מתקנים רבים לטיפול בפסולת מסוכנת,

³⁸ חוק אוויר נקי, התשס"ח – 2008; חוק להגנת הסביבה (פליטות והעברות לסביבה – חובות דיווח ומרשם), התשע"ב – 2012.

³⁹ צו בדבר ניהול מועצות מקומיות (יהודה והשומרון) (מס' 892), תשל"ט – 1981, נספח מס' 9 – דיני איכות הסביבה.

⁴⁰ חוק למניעת מפגעים, תשכ"א – 1961.

ורובה הועבר לאתר רמת חובב שבנגב. במקרים יוצאי הדופן שבהם הייתה אפשרות להעביר את הפסולת המסוכנת לטיפול באתרים אחרים, הנפיק לכך המשרד להגנת הסביבה אישור פרטני.

במהלך העשורים האחרונים התפתח המערך הישראלי לטיפול בפסולת מסוכנת. כיום קיימים עשרות מתקנים המתמחים בטיפול בסוגים שונים של פסולת מסוכנת – הן בישראל והן בגדה. בעקבות זאת החל המשרד להגנת הסביבה להעניק "אישורי מנהל רוחביים", אשר מבטלים את הצורך באישור פרטני עבור כל העברה של פסולת מסוכנת. ארבעה מתוך שלושים האישורים שהנפיק המשרד עד כה הוענקו למתקנים שפועלים בשטחים. ואולם בזמן שהאישורים שקיבלו מרבית המתקנים המזהמים בישראל מותנים בעמידה בהיתר פליטה לסביבה שקיבלו מכוח חוק אוויר נקי – תנאי זה אינו מופיע באישורים שקיבלו מתקני הטיפול שבגדה, שכן חוק אוויר נקי אינו חל בה.

ההבדל השני נוגע לחובת הדיווח על פעילות מתקני הטיפול. חוק הגנת הסביבה (פליטות והעברות לסביבה חובות דיווח ומרשם) מחייב מפעלים מזהמים למדוד את כל הפליטות שלהם לסביבה ולדווח על כל מידע הקשור לשלבי טרום קליטת הפסולת, קליטתה ומיונה, לטיפול בה ולפינוי תוצרים ופסולת שנוצרו בתהליך הטיפול.⁴¹ כל הדיווחים של המפעלים לטיפול בפסולת מסוכנת שפועלים בתוך ישראל מופיעים באופן מרוכז במרשם הפליטות לסביבה (מפלי"ס), אשר מתפרסם בכל שנה מאז 2012 באתר המשרד להגנת הסביבה.⁴²

חוק זה לא נכלל בצו בדבר ניהול מועצות מקומיות, דבר המאפשר למתקני הטיפול בפסולת ישראלית שקיימים בגדה לפעול באפלה. מאחר שהם אינם חייבים בתיעוד או בדיווח בנוגע להשפעות החיצוניות שלהם, כל המידע – אודות סוגי פליטות המזהמים וכמויותיהם, אופן הטיפול בפליטות, יעדי הזרמת שפכים, כמויות תוצרי הלוואי המסוכנים ויעדיהם ועוד – לא נאסף כלל. גם אם מידע כלשהו נאסף, הוא אינו מתפרסם. כשנשאל מר גולדברג האם קיימים מקרים שבהם מנוצלים פערים חקיקתיים אלה להעברת פסולת מישראל לשטחים, ענה: "כן. בהחלט יש פסולות, בעיקר פסולות מסוכנות ופסולות יקרות, שמעבירים ישראלים לגדה המערבית בשביל להיפטר מהן".

⁴¹ פרק ב' לחוק להגנת הסביבה (פליטות והעברות לסביבה – חובות דיווח ומרשם) המשרד להגנת הסביבה.

⁴² ר' אתר המשרד להג"ס : <http://www.sviva.gov.il/PRTRIsrael/Pages/default.aspx>.

מסקנות

הממצאים המוצגים בדו"ח זה חושפים נדבך נוסף במדיניות ישראל, המשתמשת במרחב הפלסטיני ובתושביו לטובת האינטרסים שלה עצמה. כחלק אינטגרלי ממערך הטיפול בפסולת – תוך ניצול מעמדה כמדינה כובשת – מעבירה ישראל לשטח הגדה כמויות גדולות של פסולת, לרבות פסולת מסוכנת, הנוצרת בתוך שטחה שלה. בדו"ח זה הובאו רק כמה דוגמאות להתנהלות זו.

מאז נכנסה אמנת באזל לתוקף לפני כ-25 שנים, כל העברת פסולת אמורה להיות מלווה במודעות מלאה לסכנות הכרוכות בה ולפגיעה הנלווית באוכלוסיות מוחלשות. ההבנה כי טיפול בפסולת הינו צודק יותר ומזיק פחות לסביבה אם הוא נעשה במדינה שבה היא נוצרה מהווה בסיס להסכמות הבינלאומיות בנושא, אשר מתבססות על העיקרון כי אין לנצל פערי כוח כלכליים, חברתיים וצבאיים על מנת לייצר "אזורי הקרבה" סביבתיים.

הדו"ח מתאר כיצד פועלת ישראל בניגוד לעיקרון זה. היא יצרה "אזורי הקרבה" בגדה המערבית, מחוץ לגבולותיה הריבוניים, שבהם הוקמו 15 מפעלים לטיפול בפסולת – כולל פסולת מסוכנת – שנוצרה ברובה המוחלט בתוך גבולות ישראל הריבונית. כך, בחסות פערי הכוח האדירים הקיימים בין מדינה כובשת לאוכלוסייה הנכבשת, יצרה ישראל מנגנון בירוקרטי, המאפשר העברת מגוון רחב של תוצרי לוואי תעשייתיים, רפואיים ועירוניים משטחה לשטח הגדה המערבית.

הכללים הבינלאומיים עוסקים בהעברת פסולת בין שטחן של מדינות ריבוניות. ואולם העברת פסולת לשטח כבוש חמורה אף יותר, שכן תושבי השטח הכבוש אינם יכולים להתנגד להחלטות המדינה הכובשת והם כפופים לחלוטין לרצונותיה. בהיותם נתונים למשטר צבאי, תושבי הגדה הפלסטינים מעולם לא נשאלו וממילא מעולם לא בחרו לקלוט פסולת מסוכנת בשטחם; הסכמה מוקדמת כלל אינה אפשרית עבורם; אין להם כל השפעה על סוגי המפעלים המוקמים באזורי התעשייה של ההתנחלויות או על החקיקה הקובעת לאיזו רגולציה סביבתית יהיו כפופים; ואף אין להם גישה למידע אודות הנעשה במפעלים אלו, לתקלות המתרחשות בהם או לסיכונים למקורות המים, לאיכות האוויר ולבריאות התושבים הכרוכים בפעולתם.

במתווה ההצטרפות של ישראל ל-OECD, שאומץ על ידי מועצת הארגון בנובמבר 2007, התחייבה המדינה לטפל בפסולת מסוכנת בהתאם לעקרונות סביבתיים המקובלים במדינות מפותחות בעולם, כדוגמת עידוד הטיפול על פני הסילוק, העדפת הטיפול המקומי ועיקרון המזהם משלם.⁴³ בדו"ח שפרסם במארס 2017 הצהיר המשרד להגנת הסביבה כי המדינה מתווה מדיניות בהתאם לאותם עקרונות וכי היא מחויבת לקיימם.⁴⁴ אולם להצהרה זו אין כמעט ביטוי במציאות: השוואת שיעור המחזור וההשבה של פסולת מסוכנת בישראל למצב במדינות אירופה מראה כי היקף המחזור בישראל נמוך. בעוד השיעור הממוצע של מחזור והשבה לשנת 2015 במדינות המובילות באירופה (EU-15) הגיע לכדי 60% (ובכלל מדינות האיחוד האירופי הוא היה 44%) – הרי שבשראל עמד השיעור על 38% בלבד.⁴⁵

הממצאים המוצגים בדו"ח זה חושפים מציאות חמורה יותר: חלק מהותי מאותם 38% מטופל בגדה המערבית, שהיא שטח כבוש, הקטן פי ארבעה משטחה הריבונית של ישראל. ישראל מתייחסת למפעלי הטיפול שהוקמו בגדה כאל חלק ממערך הפסולת המקומי וכוללת את הפסולת המטופלת בהם בנתונים שהיא מפרסמת בנושא. ואולם בזמן היא מחילה שם סטנדרטים רגולטורים מקלים בהשוואה לאלה החלים בתוך שטחה הריבוני. כך אוחזת ישראל במקל משני קצותיו: לכאורה היא מגדילה את אחוז הפסולת המטופלת על ידה, אלא שהיא עושה זאת תוך העברת סיכונים ומזהמים לסביבה הפלסטינית ולאוכלוסייה החיה בה.

ישראל מאפשרת למתקני הטיפול בגדה לפעול כמעט ללא פיקוח והם אינם נדרשים לדווח על כמויות הפסולת המטופלות בהם, על הסכנות הנובעות מפעולתם ועל הדרכים שבהן הם מונעים – או לפחות מצמצמים – סכנות אלה. בשל היעדר המידע, מחקר זה מותיר שאלות פתוחות בנוגע לתוצאות מדיניות זו של ישראל. ואולם אין כלל ספק שכל העברת פסולת לשטח הגדה המערבית מהווה הפרה של הוראות המשפט הבינלאומי שישאל חייבת לקיימן.

⁴³ ראתה OECD:

[http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=c\(2007\)102/final](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=c(2007)102/final)
⁴⁴ המשרד להגנת הסביבה, דו"ח מסכם טיוב רגולציה: תחום חומרים מסוכנים – פסולת מסוכנת, מרץ 2017. הצהרה דומה פרסם המשרד באפריל 2016, ר' תמונת מצב, לעיל הערה 7.

⁴⁵ תמונת מצב, לעיל הערה 7.

על פי הוראות אלה, אסור למדינה כובשת להשתמש בשטח הכבוש ובמשאביו לצורכי המדינה הכובשת ולשם פיתוח כלכלתה.⁴⁶ נוסף על כך, המדינה הכובשת אחראית להבטחת הבריאות וההיגיינה הציבורית בשטח הכבוש ועליה לספק לתושבי השטח הכבוש רמת חיים נאותה – לרבות "רמת הבריאות הגופנית והנפשית הגבוהה ביותר שניתן להשיגה".⁴⁷

פוטנציאל הזיהום הסביבתי אינו פוגע רק בפלסטינים ולהבדיל מפרקטיקות אחרות שמיישמת ישראל בגדה המערבית – המתייחסות באופן נפרד לתושבים הפלסטינים ולמתנחלים הישראלים – הסכנות הסביבתיות אינן מבדילות בין אדם לאדם. אלא שלהבדיל מהמתנחלים – שכאזרחים ישראלים יש להם גישה למקבלי החלטות והשפעה עליהם, שנוכחותם בגדה מראשיתה אינה חוקית, ושכל שטח הריבוני של מדינת ישראל פתוח בפניהם – הגדה המערבית היא ביתם היחיד של התושבים הפלסטינים.

הטיפול בפסולת בשטח הגדה הוא רק נדבך נוסף במדיניות העקבית של ישראל מזה חמישים שנה המנצלת את המרחב הפלסטיני ואת תושביו לטובת קידום האינטרסים שלה. במסגרת מדיניות זו מתייחסת ישראל לגדה המערבית – ובעיקר לאזורים שהוגדרו בהסכמי אוסלו כשטח סי ונותרו בשליטתה המלאה – כאל שטח שנועד לשרת את צרכיה שלה בלבד, כאילו מדובר בתחומה הריבוני.

בין השאר, ישראל מנצלת את השטח כדי לבנות התנחלויות, לאחר שלצורך הקמתן היא גזלה מאות אלפי דונמים של קרקע מהאוכלוסייה הפלסטינית. לאחר הקמתן, היא הפקיעה קרקעות נוספות לצורך הרחבתן ולצורך סלילת כבישים שישרתו את המתנחלים. בהמשך, היא הקימה מחסומים אשר מונעים את הגישה לאדמות החקלאיות מבעליהן הפלסטינים, ואיפשרה למתנחלים לעבד אותן. התוואי המפותל של גדר ההפרדה נועד להותיר מצדה המערבי כמה שיותר מתנחלים ושטחים נרחבים שישראל מייעדת להרחבתן – גם כאן תוך התעלמות מהפגיעה בפלסטינים. פיתוח ההתנחלויות נעשה על פי דפוס פרברי זוחל, אשר צורך משאבי קרקע רבים ומשתלט על שטחים פתוחים במטרה לייחד אותם. גדר ההפרדה רק העמיקה את הפרגמנטציה של המרחב הפלסטיני ואת הפגיעה במערכת האקולוגית האזורית.

העקרונות הבינלאומיים לטיפול בפסולת מסוכנת מבטאים ערכים של צדק סביבתי, שיתוף ציבור ושקיפות. אלה הם ערכים המבטאים הגינות אנושית בסיסית, המבקשים למנוע ניצול של פערי כוח צבאיים, פוליטיים או כלכליים כדי להשליך את הזיהום של הקבוצה החזקה בחצרו של השכן החלש. מול ערכים אלו, קשה לדמיין מציאות בוטה יותר מזו שישראל נוהגת בה כדבר שבשגרה בכל הנוגע לטיפול בפסולת תוצרת ישראל בשטחי הגדה: בהתבסס על צרכיה שלה בלבד, ותוך התעלמות מוחלטת מחובותיה המוסריות והמשפטיות כלפי האוכלוסייה הפלסטינית, הפכה ישראל את הגדה המערבית ל"אזור הקרבה", כשהיא מנצלת את הסביבה ופוגעת בה על חשבון התושבים הפלסטינים, המודרים לחלוטין מתהליכי קבלת החלטות.

⁴⁶ תקנות 43 ו-55 לתקנות האג.

⁴⁷ סעיף 12 לאמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות וחברתיות וסעיף 56 לאמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה.

נספח: מתקנים ישראלים לטיפול בפסולת בגדה המערבית (לרבות השטחים שסופחו לגבולותיה המוניציפליים של ירושלים)

שם מתקן	מיקום	סוגי פסולת
אקו מדיקל	אזה"ת מעלה אפרים	טיפול בפסולת רפואית זיהומית וביולוגית
גרין אויל	אזה"ת אריאל מערב	טיפול בשמנים משומשים (פסולת מסוכנת)
אי.אם.אס	אזה"ת שילה	טיפול בפסולת אלקטרונית, סוללות וחומרים מסוכנים שמכילים מתכות (פסולת מסוכנת)
מ.ט.א	אזה"ת מישור אדומים	טיפול בפסולת ממסים (פסולת מסוכנת)
קומפוסט אור	צפון בקעת הירדן	טיפול בבוצת שפכים
טובלן	צפון בקעת הירדן	סילוק פסולת מעורבת
טיירק	אזה"ת שחק	טיפול בצמיגים משומשים
פולקום	אזה"ת קדומים	טיפול באריזות חומרים מסוכנים (פסולת מסוכנת)
All Recycling	אזה"ת ברקן	טיפול בפסולת אלקטרונית (פסולת מסוכנת)
טלוס	אזה"ת התעשייה מיתרים	טיפול בשמנים משומשים (פסולת מסוכנת)
ר.ע.אופק	אזה"ת עטרות	תחנת מעבר ומחזור פסולת בנייה
גרין דנלופ	אזה"ת עטרות	תחנת מעבר ומחזור פסולת בנייה
זמורה	אזה"ת עטרות	סילוק וטיפול בעודפי עפר
גריננט	אזה"ת עטרות	טיפול בפסולת עירונית מעורבת
אלידורי	אזה"ת מעלה עמוס	טיפול בפסולת בניין